

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 26
(18146)

2012 чылдың
март 6,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

Шинтиел-политиктиг солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Байыр чедиришкinnerи

ШОЛБАН КАРА-ООЛГА БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУРАР

Тыва Республиканың Баштыңы—Чазаның Даргазы албан-дужаалга база катап томуйлатканын байыр чедиришкinnerи Ш.В. Кара-оолдун адынга кээп турар. Бир дугаарында РФ-тиң Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң Даргазы Валентина Матвиенко, Россияның Президентиниң Администрациязының удуртукчузу Сергей Иванов олар чорутканнар.

В. Матвиенконун телеграммаларында мынчаар бижээн:

«Хүндүлүг Шолбан Валерьевич! Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының бүрүн эргелерин Силерге база катап тывысканы дээш байыр чедирип тур мен. Россия Федерациязының Президентиниң, Тываның Дээди Хуралының депутаттарының Силерге өтүскөн бүзүрели дээр, мурнуу ажал-чорудулганарны бедидиле үнелеп турарының демдээ. Силерниң удуртукчу салым-аягыңар, быжыг билиңер, бедик мергежиңер, байлак дурдуганар экономиканың болгаш ажал адырның турум хөгжүлүшүн, республиканың чурттагы турум төлөптүг деңгелин хандырыңар уланган моон соңгааргы өтүңгелдиг ажылыңарга идигер дээрзинге бүзүрээр мен. Силерге быжыг кадыкшылды, аас-жигин, чаагай чүүлдерни, бодап ган чүүлдеринер бүдүп-ле турар олзун деп күзедим.

РФ-тиң Федералдыг Хуралының Федерация Чөвүлелиниң Даргазы В.И. Матвиенко».

РФ-тиң Президентиниң Администрациязының удуртукчу Сергей Ивановтун жээни:

«Хүндүлүг Шолбан Валерьевич! Тыва Республиканың Баштыңының—Чазаның Даргазының бүрүн эргелерин Силерге база катап тывысканы байыр чедиришкinnerи хуулаңар. РФ-тиң Президентиниң Д.А. Медведевтиң, регионунуң бүгү чурттагыларын эрге-ажыктын толээлеп турар Дээди Хуралының депутаттарының көргүскөн бүзүрели дээр Силерниң бедик мергежилдиг шынарыңарны баткап турар-дыр. Бо харыы-талгалыг албан-дужаалга Силерниң ажал-чорудулганар регионунуң ажал-экономиктиг күчүзүн сайгардырыңа, кижилерниң амыдылынын деңгелин бедидеринге бээр дээрзинге бүзүрээр тур мен. Силерге улуг-улуг чедириш-

киңнерни болгаш быжыг кадыкшылды күзедим».

Ол шыкаш Тываның Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оолдун адынга РФ-тиң энергетика сайыдының оралакчызы А.Шишкинден, Күрүне Думазының депутаты Л. Шойгудан, РФ-тиң камгалалдыг федералдыг албанының директору Е. Муровтан болгаш оске-даа хой-хой кижилерден байыр чедирген телеграммалар келген.

Лариса Шойгу мынча деп бижээн:

«Республиканы удуртуп турган үеңерде Силер бодуңарны езулуг баштыңчы болгаш чонунуң эрге-ажыктарын болгаш идегелдерин билип турар, төрөөн Тыванар дээш сагыш аарып чоруур бедик деңгелдиг удуртукчу кылдыр көргүстүңер. Регионну баштап тура, Силер республиканың келир үезинге ажыктыг кылдыр чорулдээрлини алып эртериниң эргежок чугулазын ниитилелге бадыткап шыдадыңар. Силерниң хүн бүрү, үзүк-соксаал чок ажылыңар бодунуң эки түңгелдиг көргүскөн — республика хөгжүлүшүн оруунче бүзүрелдиг базым-биле кирген.

Силерниң-биле кады ажал-даарын алдар деп санаар мен, Силерниң дуржулганар, удуртукчуңуң болгаш политиктиң салым-чаяаны чедиришкinnerиң ажалга быжыг үндезин болур дээрзинге бүзүрээр мен».

Шолбан Валерьевич Кара-оолдун адынга кээп турар хой санныг телеграммаларың арасында Россия Федерациязының алдарлыг тренери В.М. Дастайның база байыр чедиришкinnerи келген.

«Кандыг-даа нация чон, де-вискээр, кожуун боттарының политиктери, артистери болгаш спортчулары дээш чоргаарларың болгай. Тываның спортчуларыңче онза кичээңгейи салып, делегей чергелиг моорейлерге боттарыңар чедип, чагыг-сүмөңерни берип, оларның хей-аадын көдүрүп, улуг шаңналдарны берип, стипендияларны тыпсып турарыңарга чоргаарларың бис» — деп, сурагыг тренер байыр чедирген.

Чазак Даргазының ажал-албаны

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫ Ш.В. КАРА-ООЛДУҢ ТЫВАНЫҢ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНГА КЫЙГЫРЫ

Эргим чаңгыс чер-чурттугларым!

Бо хүнде бистиң сагыш-сеткиливис дойлу, өөрүшкү хайныгып, Төрөөн чурт дээш чоргаарал кытыгып турар. Бис тиелээм бис! Ниити Тиелелгевисти бөгүн бүгү чурт-биле кады демдегеп тур бис! Ол чийк эвес чедип алдыңар. Политиктиг демисел аажок чидигленип турду. Чоп эвес шүгүмчүлелдер, хоозун аазааш-

кыннар, Барыын чүктүн төлөп турары технологиялар хой турган. Аңаа алыспаан бис! Россияны камгалап алдывыс!

Чон бодунуң мерген сөзүн чугаалаан. Владимир Путин дээш россияжилерниң 64 ажыг хуузу бадылаан. А бистиң Тывада ону соңгукчуларның 90 хуузу деткээн. Чуртта мурнакчы беш регионнарның бирээзи — Сибирь регионунда бирги черде болдувус.

Бодунуң политиктиг бышкан чоруун Тыва база катап көргүскөн. Республиканың хой националдыг чону Путин дээш, турум чорук дээш, сайзырал болгаш тургузушкун дээш бадылаан. Тываның чурттагыларының чаңгыс демниг бадылаашкыны берге үеде дузазы, республиканың салым-чолунга тоомча чок эвези, сагыш салышкыны болгаш кичээңгейи болуп, кызыгаар чок өөрүп четтиришкinnerи болдурган.

Силерге улуу-биле өөрүп четтирдим, чаңгыс чер-чурттугларым! Бис тиеледивис, «ары-биле» тиеледивис. Ындыг демниг деткимче улуг хемчээлдиг сорулгаларны шиитпирлээр чаа-чаа күштерни чаа соңгуктан Президентиге болгаш бистиң шуптувуска бээр дээрзинге бүзүрээр мен. Мурнувуста — ажал улуг. Кады бодап тып алган чүүлдеривисти күүседир эргежок чугула. Чедиришкinnerи кады чаалап алыр бис.

Тиелелге-биле, чаңгыс чер-чурттугларым!

Бистиң ниити Тиелелгевис-биле!

2012 чылдың март 5
Кызыл хоорай.

ЧОНЧУ УДУРТУКЧУ ДЕП ҮНЭЛЭЭН

Россия Федерациязының Президентиниң Сибирь округунуң талазы-биле Бүрүн эргелиг төлээзи Виктор Толоконский Тыва Республиканың Чазанга ажалчын хуралдарны эрттирген соонда, журналистерниң айтырыгларыңа харыылаан.

Республикага келген кол-ла сорулгазы — Тывага болган чершимчээшкinnerиниң уржуктарын чайладырының талазы-биле ап чорудар хемчеглерни тодарадып, дуза-деткимче көргүзери. Оон аңгыда хүндүлүг улуг даалганы база ол күүседип келгенин чугаалаан. Ол дээрже Россия Федерациязының Президентизи Д.А. Медведевтиң сүмелээни-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарыңа ТР-ниң Баштыңы—Чазаның Даргазының бүрүн эргелерин Ш.В. Кара-оолга тыпсырының дугайында албан-езуунун бижин номчуп таныштырары. Ол хүлээлге-даалганы улуг өөрүшкү-биле күүседир сорулгалыг келгенин ол чажырбалды.

ТР-ниң Чазаның Даргазы Шолбан Кара-оолдун беш чыл дургузунда кылып чоруткан ажалдарыңа үнелел бээрин журналистер дилээрже, ол мынчаар харыылаан: — Бо айтыргыны шагда-ла салган болзуңарза, мен харыылап бээр ийик мен. Ам арай орайтаандыр. Шолбан Валерьевичиниң ажал-чорудулгазыңа үнелел бердинген, ол үнелелди РФ-тиң Президентизи Дмитрий Анатольевич Медведев берген болгаш Шолбан Кара-оолга дараазында

беш чылда база Тываны удуртуп бүрүн эргени тыпсырын Тываның парламентизинге сүмелээн. Ол дээрже күрүне баштыңы ону болгаш республикада сөөлгү чылдарда кылдынып турар ажалдарны деткип турарының бадыткалы-дыр — дээн.

Оон аңгыда бодунуң өмүнээзинден Виктор Толоконский Тыва Республиканың Чазаның Даргазының дугайында чылыг-чымчак сөстөрүн чугаалаан.

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧОНЧУ УДУРТУКЧУ ДЕП ҮНЭЛЭЭН

(Тончузу. Эгези 1-ги арында).

— Бодум хуумда чүгле немеп каап болур мен. Хөгжүлдениң кол сорулгаларын шиитпирлээринге республиканың удуртукчузунун идепкейлиг чоруу менээ дыка таарышты. Ол амыр эвес дээрзинге бүзүрөп көрүнер. Чурт кайгамчык улуг. Ында регионнар-ла хой, оларның кайызынга-даа хөгжүлдө херек. Дыка хой регионнарның инфраструктуразы эки болгаш немелде акша-хөреңгини олар кирип турар. Шолбан Валерьевич республиканы удуртуп келген кыска үезиниң иштинде эрге-чагырганың бүгү органнын республиканың сайзырал-хөгжүлдөзүнчө угландырганы — эң чугула чүүлдүр. Оон мурнунда бодум губернатор чораан болгаш, ол дугайында силерге чугаалап тур мен, амыр эвес чүүлдү ол кылып шыдап турар-дыр. Бөгүн көрүп тур бис ышканы, чеже тудуглар туттунган, чеже төлөвилелдер ажылдап кылдынгандыр. Ол бүгү шыңгыы белеткел ажылдарының түннели-дир база республика баштыңыга бедик идегел, бүзүрөп-дир. Удуртукчу бүзүрөп чок болза, регионун хөгжүлдөзү дээш шиитпирлерни кым-даа хүлээп албас, олче акша-хөреңгини кым-даа кирибес болгай.

Ийде, мен бодаарымга, көдээ ажил-агыйда хой чүүлдер кылдынган. Мен силерниң көдээ суурга-даа, тудугларга-даа четтим, хой-ниитчилер-биле-даа ужураштым. Каа-даа кижилерниң бир демнин, сорукуун эскердим. Бодаарымга, оон мурнунда ындыг турбаан ышканы. Ам хөгжүлдө бүгү сорулгаларын силер кады шиитпирлээринге белен-дир силер. Оон мурнунда мааңа иштиги удур туржушкуннар, сайгарылгалар эрге-чагырганың ээлеринге хүн бүрүнүң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге моондак болуп турган. Шолбан Валерьевичиниң чедип ап шыдааны амгы бир демниг чоруунар ниити сорулгаже угланганын регионун эрге-чагырга органнының төлээлери бадыткап турар-дыр. Бо бүгүнү мен 20 ажыг чыл улуг хоорайны, областы удуртуп келген кижиге болгаш кончук эки билип тур мен. Кымнар уjur эдиртип, бажын согандып турарын, а кымнар эгин кожа, ак сеткилди-биле ажылдаар күзөлдөөн удуртукчу кижиге дораан эскерип каар боор чүве.

Үште, Тываның удуртукчу кижилерниң амыдырал-чуртталгазынга аажок кичээнгейлиг болгаш олар дээш улуг харысалгалыг-дыр. Мен бо-ла телефоннай бээр

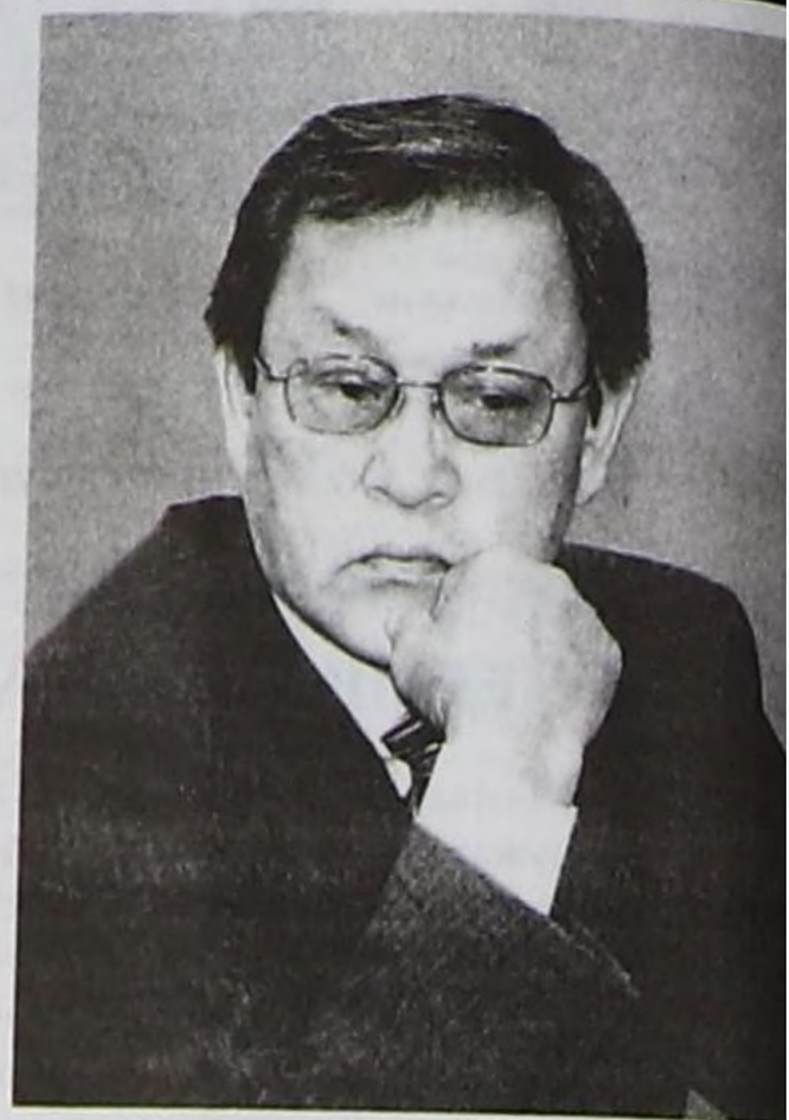
мен, а ол бир-ле районда, бир-ле суурда улус-чон-биле ужуражып турар болур. Доктаамал тудугсуур кезээн, ажил-ишчи айтырыгларны сайгарып чоруп турар боор. Көдээ суурга кады чедип чордувус. Көдээниң чону ону дыка эки билер. Малчыннар аңаа аажок бүзүрээр чорду. Бөдүүн ишчилер-биле мындыг сырый харылзаа кончук чугула. Бөгүн чонун деткимчеи чокта удуртукчу кандыг-даа айтырыгларны шиитпирлеп шыдавас. А ол деткимче республикада бар-дыр. Бурунгаар депшип, регион дүрген болгаш шынарлыг сайзыраарының бүгү аргалары, байдалдары бар-дыр. Чончу удуртукчу улус-тур силер — деп, ол бедик үнелелди бистин Даргавыска берди.

Ужуражылганы организастап эрттиржип турган Чазак төлээлери В.А.Толоконскийниң үези эвээш, ону саадатпаңар деп турда-даа: «Ажырбас-ажырбас, чугаалажылыңар» — дээш, Виктор Александрович эпиг-эвилеңи-биле айтырыгларга харыылап, Шолбан Валерьевичке моон сонгаар-даа улуг-улуг чедиишкннерни күзээни бистерниң шуптувусту хей-аът киригени чугаажок.

Светлана БАЛЧЫР.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

Алексей Иванович ОЧУР

Аар араанының соонда, март 4-те, 60 харлап чорааш, сурагыл хой-ниити болгаш күрүне ажылдакчызы, Тыва Республиканың 3 класстың күрүне чөвүлекчизи Алексей Иванович Очур мөчээ.

Алексей Иванович 1952 чылдың июнь 16-да Тыва АССР-ниң Бай-Тайга районун Тээли суурга төрүттүнгөн.

1975 чылда Москваның М.В. Ломоносов аттыг күрүне университетин «математика» мергежилди дооскан, 1997 чылда — Россия Федерациязының Президентизиниң чанында Россияның күрүне албанының академиязын «күрүне болгаш муниципалдыг эргелеп-башкарылга» мергежил-биле дооскан.

МКУ-ну дооскан соонда Алексей Иванович дыка үр үениң дургузунда педагогика ажыл-чорудулгазын кылып келген, күрүнениң Кызылда педагогика институтунун математика кафедрасының улуг башкызынга, күрүнениң Ленинградта педагогика институтунун математиктиг анализ кафедрасының стажер башкызынга, күрүнениң Кызылда педагогика институтунун физика-математика факультетиниң деканыга ажылдап чораан.

Аныяк специалистерни белеткээр, өзүп орап салгалды кижиздер херекке Алексей Ивановичиниң ачы-хавыязын «Россия Федерациязының улус чырыдышкынының тергини» деп хүндүлүг ат-биле үнелээн.

1993 чылда Алексей Иванович Очур — Тыва Республиканың өөредилге сайыдының оралакчызынга, а 1997 чылда — Чазак Даргазының социал-политика талазы-биле оралакчызынга томуйлаткан.

1998-2004 чылдарда Алексей Ивановичиниң ажил-чорудулгазы Тываның парламенти-биле холбашкан, ол Дээди Хуралдың Даргазының дузалакчызынга, Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатасының Даргазының оралакчызының дузалакчызынга Тыва Республиканың Дээди Хуралының аппаратын удуртупшаан, ажылдап турган.

Амыдыралының сөөлгү чылда-

рында Алексей Иванович Республиканың Чазак аныяк чыныгы республиканың соонда Дээди Хуралын ментизинге) бүрүн эргел болуп келген.

Ээлеп турганы бүгү-дужаалдарынга Алексей принциналдыг чоруу-бир мергежилди-биле болгаш лии-биле, даандырган а дээш харысалгалы-биле ге ээ болуру-биле болгаш ылаптыг организастап биле, күш-ажылга ханды биле болгаш ак сеткил кижилерге кичээнгейлирилгазы-биле ылгалып к

Ол биче сеткилди эртем-билиглиг болуш дунга болгаш чагыргажилерге негелделиг, кады ажылдап, аралажы кижилерге ат-алдарлыг хүндүткелди эш болуп к

Бодунуң албан-хүлээкүүседири-биле черге Алексей Иванович хө болгаш политиктиг аидепкейлиг киржир үени күштү тып, тыва ниитиле тыштыраарынга, Тываның динге чөлшээржилгени турум чорукту хевирлеп рынга болгаш быжыгла төлөптиг салышкынны келген. 2007-2008 чылдар эштери Бүгү-россияның «демниг Россия» партиязын регион салбырының комитетин удуртуруп бүнер.

Өг-бүлезиниң төлөпти сагыш-сеткил талазы-биле культуралыг кижиге болуш өске кижилерге төлөптиг чө улөгерин көргүзүп келген.

Алексей Ивановичиниң кылыг овор-хевири ону тилир, оон-биле кады чуртта ажылдап чораан кижиге сагыш-сеткилинге кезээ артар.

Тыва Республиканың Чазак өг-бүлезинге, бүгү төрөл чок кижилеринге ханы кдалын илередип, оларны чидириин үлөжип тур.

Ш.В. Кара-оол, К.Д. Даваа, С.И. Тен, В.М. Барыс, А.П. Дамба-Хуурак, А.М. Монгал, В.И. Ендан, Оюн, О.В. Кольчикова, Ю.Ю. Ананьин, Ю.А. Килиж, Л.В. Трусова, И.Ю. Грейсеров, Ш.Ч. Монгуш, К.Б. Саол, В.В. Сат, В.О. Донгак, А.М. Саая, О.В. Дугур-Сю, О.Д. Натсак, В.Д. Кара-Сал, У.С. Ондар, А.Ф. Лоб, А.А. Шойгу, И.П. Самойленко, Ю.В. Кара-оол, Чүлдүм, И.В. Чучев, С.Ч. Ондар, У.Б. Монгуш.

ТИИЛЕЛГЕНИҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Дүүн Кызылга Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдалары тиилелге-биле доозулганынга тураскааткан албан организацияларның ажил-ишчилериниң болгаш хой-ниити организацияларының төлээлериниң байырлыг митингизи болуп эрткен.

Өөрүшкү арын-шырайында чайнаан, янзы-бүрү лозуннар болгаш плакаттар туткан, Россияның болгаш Тываның Чазак Баштыңарының портрет чуруктарын туткан хой чон Арат шөлүңге чыскаалыпкан. Митингиниң киржикчилериниң мурнунга ТР-ниң Дээди Хуралының даргазы, «Чаңгыс демниг Россия» партиязының политический секретары Кан-оол Даваа сөс ап чүве чугаалаан.

— Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларында Владимир Владимирович Путинниң тиилелге-дээш бот-боттары-выска байыр чедиржири-биле болгаш бот-боттары-выска өөрүп четтиргенивисти илеретчири-биле бөгүн мында чыгып келгенивис бо. Владимир Владимировичиниң кандидатурасын Россияның девискээринде эң-не хой санныг кижигүннерлиг «Чаңгыс демниг Россия» партиязы депшидиң үндүргөн. Путинниң кандидатурасын Улусчу фронт болгаш хой-ниити организациялары деткээн. Бөгүн бистер, Россияның болгаш Тываның чурт-такчылары, быжыг, турум чорукту болгаш чечектелишкнни шилип алган бис деп бүзүрөлдөө-биле чугаалап болур бис. Байырла-биле, эргим өңүктөр, тиилелге-биле!

Бо состерниң соонда Арат шөлүңге диңмитиг ураалаашкын үр-ле чаңгыланган. «Путин—Россия!», «Россия—Тыва!» деп чыылган чон бир дем-биле кыйгы салып байырлаан сеткилин илереткен.

Митингиниң киржикчилеринге Бүгү-российжи Улусчу фронтунун Тывада салбырының удуртукчузу, Россияның чоннарының ассамблеязының даргазының оралак-

чызы Чимит-Доржу Байырович Ондар, республиканың 2 дугаар эмнелгезиниң улуг эмчизи Наталья Воверене олар байыр чедиргеш, В.В. Путинниң ажил-херээнге улуг үнелелди берип, оон салып турары сорулгаларын амыдыралга боттандыраарынга идепкейлиг киржиринче кыйгырган. Оон соонда аныктарның төлээлери сөс алгаш, чурттуң келир үези дээш шалып ажылга, эки өөредилгеге, идепкейи чорукка кезээде белегин илеткээн.

Митингиниң киржикчилеринге Кызыл хоорайның мэриязының культура департаментизиниң «Найсылал» бөлүүнүң аныяк ыраажылары аян туткан.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

УРУГЛАРНЫ ДЫШТАНДЫРАР

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шолбан Кара-оолдун дыңнатканы-биле алырга, чер шимчээшкнни сагыш-сеткилинге эмин эрттир чок, дүвүренчиг байдалга хүлээп алган уругларны кадык-шылга хоргаадат лагерлеринге дыштандыраар.

Ылаңгыя чер шимчээшкнни күштүг болуп турар Каа-Хем кожуунда чурттап турар уругларга мындыг хевирлиг хемчеглерни организастаар. ТР-ниң Чазак Даргазының бирги оралакчызы Виталий Бартына-Сады февраль 26-да Каа-Хем кожуунга болган 8 балл күштүг чер шимчээшкнниң

соонда Сарыг-Сеп суурнуң эмнелгезинче коргуп дүвүрөөн, ыглашкан ийи чаш уругну эккелген дээрзин дыңнаткан. Ол бичи уругларны ада-иелери канчаар-даа аргалап оожуктургаш чадашкан, ажы-төл ол хире корткан болган. Шолбан Кара-оол ол уругларга хамаарыштыр чогуур кичээнгеини угландырып, хемчеглерни алырын Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынга дааскан. Ол ышканы сейсмологтуг болушкуннарны берге байдалга эрткен уругларны кадыкшылга лагерлериниң путевкалары-биле хандыраарын өөредилге яамызындан дилээн. Уруглар республиканың иштинде

болгаш оон дашкаар лагерлерге эмнээшкн курстарын эртип ап болур. Дыштандырып чорудар уругларны шилири-биле тус черниң башкылары болгаш ада-иелер-биле ажылды шыңгыы чорудар. Оон аңгыда ТР-ниң Культура яамызынга ажы-төлге культура-массалыг болгаш хөгжээшкнниг хемчеглерни эрттирерин дааскан. Чоокта чаа болган чер шимчээшкнниң соонда Каа-Хем кожуунга ойнаар-кыстар театры кээп, уругларга оюн-көргүзүүн бараалгаткан.

Тыва Республиканың албан-езуунуң сайтындан.

ӨГБЕЛЕРИНИҢ ИЖИН САЛБААН АНЫЯКТАР

Карак четпес оргу шөлдерлиг, бүүрелчинниг ховуларлыг, катаптаттынмас бойдус чурумалдыг Эрзиннің ажил-ишчилери — малчыннарның ажил-амыдыралы кыжын амыр эвес дээрзин бирил-е кижн билир. Ылаңгыя хөл кыдыында ховуларда кыштап турар малчыннарга кыштаглаашкын — езулуг шылгалда ол. Барык-ла бир ай хуусаа иштинде агаарның температуразы казыыр бежен амыг градус температураны «салбайн», үргүлчүлелдиг сооп туруп бээри чүгле мал-маганга эвес, кижилерге безин берге апаар.

Эрзин кожууннун малчыннарының кыштың берге үелерин эртип турарын база катап хайгаараар сорулгалыг үнүүшкүннүг ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) бөлүүнүң составыга кирип, малчын турлагларга чедер аргалыг болдум.

Ынаалайларның өз-бүлөзиде аалчы – депутат Шолбан Кыргыс.

Эрзин кожууннун «Бай-Хөл»
аз ажил-агуй кооперативинин
чыннары Роллан Сергеевич
е Айлана Канзайларнын Хем-
тинде кыштаа. Чондурган, бор-
кыштардан тудуп кылган улуг

хораалыг бо кыштаанга кирип келирлер. Келир чайын аныяктар күштү мөөңөп тургаш, чунар бажың тудар планынг. Оон аңгыда кожуун төүүнчө, Бай-Дагже, ажыл-агый чогудуп кирер хөлгени база садып алыры — оларның мурнунда сорулгаларның бирээзи. Ам кол-ла чүвө — малды кыш ажырып, мал бажын чидирг чокка ажаап-карактаар. Бо хүннерде малчын-нарны бергедедип турар чүүл — дөрт буттук кокайлар. Оон башка мал оору бо кезек черлерде шуут чок дээрзин малчыннар чугалады.

«Бай-Хөл» көдээ ажыл-агый кооперативинин директору Эртине Манзай чылдың-на 5-6 хире өгбүлө аныяктарны малчыннар кылдыр хүлээп ап, көдээ ажыл-агыйының делгем ак оруунче оларны үдөп турарын эки эгелээшкни деп демдеглээр апаар. Аныяк малчы Роллан Сергеевичиден: «Мал-биле халбактанчып, эки амыдырал болурунуг аргазы бар бе?» — деп сонунуугарывыска: «Чүге болбас деп?! Чүгле кижинин сонуургалындан, кызымак ажылындан, өгбүлениң бир демнинден хамааржыр-дыр ийин. Бистиң 8 класс уруувус Аида, бешкиклассчы Аэлиनावыс кожуун төвүндө өөренип турарлар. Олар база мал ажылын кончуг эки билирлер. Кышкы, часкы, чайгы дыштанылаларында келгеш, боттарының онаалдазын кончуг эки билир болгаш, дузалажы кааптар улуг дузалакчылар болгай — деп чоргаарал-биле чугаалааш, — ам келир салгалывыска эки, чараш келир үени тургузуп бээри — бистиң ада-ие хүлээлгевис-тир, ынчангаш тыва кижжи кажан шагдан бээр мал-биле халбактанчып, ооң ак чеми-биле чөмөннип, чымчак чөөгү-биле кеттинип чораан болгаш, ханывыста сиңе берген ол ажылывысты ижеп чоранывыс дээр-дир ийин» — дээниңге каттыжып, аныяктарның тодуг-догаа амыдырал-чуртталгазын магададым. Ол аразында көржөң коптарган аныяктар дүүштеки чөмдө эт дүлгөн, чөмнээн мүннү, сүттүг ак шайны ижип, хөөрежип артып калдылар.

Эрзин кожуун төвүндөн 17 ки-

лометр черде чыдар Төре-Хөл чоогунда Ак-Оорга деп черде Елена Мижит-ооловна Ынаалайның кыштаа. 74 харны харлапкан хоочуннун турлаанда кыштаг-даа, кажаа-хораа-даа бар. Барганыыс хүн малчын найысылал кирген болду. Ынчалза-даа аал-коданны, азыраан малды хайгаарап, дакпыр-лыг керни, ооң дуңмазы база хей санныг бичии уруглар арткан болду. Бо удаада база катп аалдал келген, оларын таныыры, күзөн-

Мал ажылында аныяк
малчын Роллан Канзай.

чиг аалчызы болу берген Шолбан Кыргызты аалдың ээлери өөрүшкү-биле уткуп алдылар. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) депутаты Ш.Кыргыс ак кадаан сунмушаан, шаажанда конфет-чигирин өгүн ээлеринге сунгаш, шагның чаазы Шагаа-биле соңгукчуларынга, бичи чаштарга байыр чедирип келгенин чугаалаарга, олары амырап калды. Депутат ол кезек девискээрлерниң доктаамал аалчызы дээрзин орук ара эскерип, көрүп чордум. Аалдарга бааргала, олар ону эки билир, таныыр, чагыгларын дарый күүседир дээш күженишжинкиң аялдап турары илден, ам кандыг аялдарывыс

бар ийик деп олардан удур айты-
рар кижн болду...

Бо удаада Ак-Оргада хоочун малчынның турлаанда ооң хөй санныг ажы-төлү, оларның уругдары чыгып, ак айның бүдүүзүндө чыгып, аал коданны арыглажып, ажил-ишти эмгележир деп турда чедип, амыр-менди солчуп, чугаалашканыбыс ол.

Бо малчынның айтырыы — дус. Уруглары республика төвүндө тыппадыыс деп хараадады. Суг база-ла берге айтырыг, хар эргизип турар. Ийи хонук бурунгаар молдургазын чырык хүндүс-ле кокайга база алзып алган. «Каржы сооктуң чиннээри-биле катый дөрт буттуг кокайлар эвес болза, ха-дунма оон-моон дузалажып келгилээрге, чүгле бичи уруглар безин үжөн ажа бээр» — деп, кырган-аваның ортун кызы чоргаарал-биле чуугаалады.

Хөл чоогунда Мөрөн деп черде малчыннар Алдын-оол Анатолевич биле Светлана Самбиловна Аракчааларның турлап кыштаа. 400 ажыг баш шээр малыныңчүгүлө бежен хирези — хой, а артакны тыва өшкүлөр. 40 хире баш бода малдыг, мал кадарып мунар ийи аъттыг. Шыдалдыг чурттап турарының херечизи бажың чанындаа чиик-даа, чүкү-даа машиналары, трактору херечилеп турар. Кышты хүр ажары-биле 12 машина сиген билеткеп алган турган, ам оозу эвээжээн. «Часты ынчан-мынчан эрте-ле бээр боор бис» — деп өг эззиниң чугаазы ол. Чүгө дизе бир ай ажыг үе дургузунда 50 ажыг градус сооктар үезинде малын кадатче үндүрбейн, тургузу азырап турган. Бо малчыннарның база-ла бергедежип турар айтырымы — суг. Ооң мурнунда чылдарда хөлдүн кыры чалгып турган аайы-биле борбак-борбак кылдыр доңа бээр турган болза, бо чылын ол дески. Ынчангаш дош бустунмас, хирээ-биле кезип алып апаар деп чугааладылар. Чүгүлө бо кыжын 15 хире баш хокон бөрү чок кылган. Дүн-хүн дивейн, ажаап-карактан

турда-ла, мындыг каражага тазар-
жырга кымга эки боор. Ынчангаш
бөрүлери ам черле канчаарыл
деп, дүвүрелдиг айтырыгы депу-
таттарга малчын салды. «Бо чоок-
ку үеде ТР-ниң Дээди Хуралының
(парламентизиниң) агар политика-
зының комитеди ол айтырыг тала-
зы-биле сайгарылгалыг чугаала-
жылганы хөйүнү киржилге-биле
чорудуп, чогуур шиитпирни черле
хүлээп алыр боор бис» — деп,
депутат И.В.Чучев харыылады.

Алдын-оол Анатолийевич мал малдаарындан аңгыда, балык ажыл-агыйын база тудуп турар зрес-кежээ кижиге болду. Ол эрткен чылын балык ажыл-агыйынын талазы-биле комитеттен 5 тонна балык тудар квотаны алгаш, ону чөптүг ажылгаанын чугаалады. Ам бо чылын аңаа 6 тоннанын квотазын берген.

— Балык ажыл-агыйыңа хамаарыштыр сеңээ хомудалдар бар. Кызылда эртип турар көдээ ажыл-агый ярмаркаларыңа балыыңарны сатпайн турар деп чугаа бар. Ону канчаар тайылбырлап болурул, Анальевич? — деп, депутат сонургады.

— Кначан ындыг болду?!
Ярмарка черле үспес кижиге мен,
балык аймаа чок дээрге, кайы
боор? Эртежик-ле садыггаар
черим эжелээш туруптарымга,
доктаамал садып алыкчыларым
мени четтикпейн манал турар,
ынчагаш дораан арлы бээр чүве.
Төрө-Хөлдүң балыының амданы
тускай чаагай болдур ийин, аас
иштинге эстип турар-биле дөмей.
Хөл арыг болгаш ындыг. А ындыг
чаагай балыктарны дораан арыл-
дырыптарын билир мен — деп, ол
чоргаарланды.

Ол аразында өгнүң херэзжен
ээзи Светлана Самбиловна Эрзин
чонуңуң чаагай чемнерин делгей
салгаш, быжырган балыының
эдин баса бизе сонуургааты.
Тодуг-догаа, эрес-кежээ, шимчен-
гир-туттунгур малчын өг-бүлө-биле
байырлажып, ажыл-агыйы ам-даа
сайзырап-хөгжүүрүн йөрээдивис.

Бо чоруп чорааш, малчыннар
ооц мурнунда чылдарга деннээрге,
малынын чемин четчир кылдыр
белеткел ап эгелээнин эскердим.
Кандыг-даа коданга баарга, сиген-
ширбиил чедер, өдээ бөлдүнген,
арыг-силиг. Эмин эрттир чыккыла-
ма сооктан камгалаары-биле шуг-
лактай шарып каан бызааларны-
даа көрдүм. Оон ыяй мал ажил-
лычче колдуунда-ла аныктар кы-
рип турары чүден артык өөрүнчү-
дүр. Эр хей, аныктар! «Инектиг
кижи — тодуг, хойлуг кижи» каас»
дээр болгай, тодуг-доога, каас-
шиник чурттанар, чонум!

Айлаң МОНГУШ.

Авторның тырттырған чурук-
тары.

Көржең коптарышкан аныяктар.

ын, ооң чанында тиккен токку-
ак ак чайгы өө, шээр болгаш
а малга таарыштыр тутка-
кы кажалар. Аал коданын
ырган кадарчы ыттар. Хүн чаа-
дүндүк бажынче бакылап
ен-даа бол, аалда ажыл кидин
к. Аалдын ээзи, аныяк малчын
пан Сергеевичиниң чуржаат-
ы бөгүн мында чыгып келген,
за иштиниң көржеңиң кота-
ол ажылды бүрүнү-биле доо-
деп сорулганы салгаш, демниг
лдап турар үеде таваржы
ыис.

Мыр-мендини солушушаан,
кежээ аныяктарны чай чок
дап турар аразында тырт-
палыр дээн күзелим бүтпейн
Чурук тырттырар аппара-
«кенгүс күш чок» болганы-
ол болдуннаын барды. Мээң
эгенчиим ажил кылган аныяк-
ы човадыпты ышкаш, чүгле
өрнүп алгаш, каттыржып-кат-
зып, хууректери-биле дыңзыг-
ып баскылааш, көрөңнү
арып-ла турлар. Ол аразында
н черден коптарган көрөң-
н үндүр сөөртүп эгелээн ара-
а черле эрес-кежээ аныяк-
ы чонга таныштырбас болза
н боор деп чөптей аарак
алажып тургаш, оларны
ка тырттырдым.

жыңга кирип кээривиске,
одунны эелери аныяк мал-
ар Роллан биле Айлана бисти
ы-биле уткуп, чиң ак шайын
л, дөржө чалады. Чугаа ала-
ар ажил-агыйжы байдалче
ээн. Аныяк малчыныннар 40
баш бода мал, 400 ажыг баш
аныяк малды малдап турар.
ин кадар өттүг Кара-Хөлгө
ин күш кирип чалдаар. А
ы үедө таарымчалыг кылдыр
нган бажың-балгаттыг, кажая

ТЫВА: РОССИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗ

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫ РОССИЯНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ ДЭЭШ БАДЫЛААН

Школьный № 29 соңгулда участогунга март 4-те эртенгиниң 10 шакта Тываның Баштыңы Ш.В. Кара-оол өөнүн ишти Лариса Сагаан-ооловна-биле кады бадылаан. Эртенгиниң 8 шактан эгелээш ол үеге чедир дыка хөй каа-хемчилер бадылаан. Эң баштайгы соңгукчуларга тураскаал сүй белектерни сөңнээн.

Тыва Республиканың төп соңгулда комиссиязының дамчытканы-биле участок соңгулда комиссиялары аягыттары билек, ажил эгелээн, кандыг-даа ара соксаашкыннар, чурум үрээшкннери ийке-ле азы сагындырыглар тургустунмаан. Тывада 181 соңгулда участоттары ажилын эгелээн. Чедери берге Хүт биле Качык сумуларынга соңгулдалар баш бурунгаар эрткен. Веб-камералар участоттарда тургустунган. Оларның 102-зи чер кырының каналдарын дамчыштыр видео-көргүзгүнү дамчыдып турар, а 79-зу Спутник дамчыштыр. Россия Президентизиниң соңгулдалары онзагай болушкун дээрзин Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол демдеглээн. Улуг-даа, аныяк-даа кижилерниң бедик сагыш-сеткил көдүрлүүшкүнү соңгулдаларга киржип турары ону бадыткап турарын айтыкан. Эртип турар хүнүн планнарынга хамаарыштыр ол мынча дээн:

— Бисте бөгүн ажил хүнү. Бистиң республикавыстың девискээринде Россия Президентизиниң соңгулдалары бүгү талазы-биле чогумчалыг эртсин дээш бүгү таарымчалыг байдалды тургузар ужуруг бис. Чоокта эрткен чершимчээшкнни-биле холбаштыр бисте ам-даа онза байдалдың чуруму чоруп турар болгай. Байдал — контрольда.

Ол хүн Тываның шагы 10 шак 24 минута турда Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларынга соңгукчуларның 15,96 хуузу бадылаан.

Идепкейжизиниң талазы-биле эң ыраккы кожууннар Тере-Хөл, Мөңгүн-Тайга, Эрзин мурнуку одуругда чоруп орат. Ол кожууннарның чурттакчыларының 52,36, 39,56 база 33,14 хуузу бадылап четтигипкен болуп турар.

Соңгулда комиссияларының кежигүннериниң эскерип турары-биле найысылалдың чурттакчыларының идепкейи дүш соондан эгелээн болуп турар.

ИДЕПКЕЙИ МУРНУНДАГЫ- ЗЫНДАН БЕДИК

«Информация технологияларының төвү» бүдүрүлгениң директору Тамир Дажы-Сегбениң медээлээни-биле 181 соңгулда участоттарында веб-камералар тургустунган. Соңгулда эгелээриниң бир хонук бурунгаар, март 3-те, оларның ажилының төңчү хыналдазын чоруткан. Соңгулдаларының чоруп турарының дугайында үнелел берип тура, төп соңгулда комиссиязының даргазының ора-лакчызы Олег Фортуна эртенгиниң 8 шакта эгелээн бо соңгулдаларга 12.00 шакка чедир соңгукчуларның идепкейи оон мурнундагы чылдарда болуп турган соңгулдаларга бодаарга, дыка бедик болуп турар.

Бо шакта даңзыда кирген 158 муң 325 соңгукчуларның 60 муңу соңгул каапкан. Эң идепкейлиг бадылааннар: Тере-Хөл кожуун — 66,52 хуу, Өвүр — 64,67 хуу, Тес-Хем — 63,18 хуу, Мөңгүн-Тайга — 60,72 хуу. Оон соонда Чөөн-Хемчик — 57,51 хуу, Тожу — 54 хуу, Эрзин 52,13 хуу бадылаан. Оларның соонда Танды, Чаа-Хөл, Би-Хем, Каа-Хем кожууннар чоруп орат. Эң эвээш соңгул турар кожууннар Чеди-Хөл (36,2 хуу) болгаш Кызыл кожуун (34,08 хуу) болган. Ынчалза-даа ол көргүзүглер безин 2011 чылдың декабрь 4-те эрткен соңгулдалар-биле деңнээрге, бедик бооп турары ол.

Кызылчуларның амдыызында 21,13 хуузу соңгаан.

Төп соңгулда комиссиязынче бо шакта онзагай азы кандыг-бир

чурум үрээшкннериниң дугайында медээлер кирбээн.

15.00 шакта Тываның соңгукчуларының 63 хуузу бадылапкан. Бо шакта мурнуку одуругда Тес-Хем кожуун (80,24 хуу) чоруп орат. Ийги черде Чөөн-Хемчик кожуун (79,49 хуу), үшкүзүнде Би-Хем кожуун (79,01).

12.00 шактан 15.00 шакка чедир соңгаан кызылчуларның саны база өскөн: 21,13 хуу турган болза, ам 49,13 хуу апарган. Шулту соңгулда участоттарында хайгааракчылар болгаш полиция ажилдакчылары дежурныйлап турар.

18.00 шак 23 минутада Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларынга 124262 соңгукчу бадылаан, азы хамаатыларның ниити санының 77,57 хуузу. Кожууннардан Чөөн-Хемчик биле Тожу 90 ажыг хуу бадылаан.

Дүнекиниң 01 шак 00 минутада Тывада 181 участот соңгулда комиссиязының протоколдарының 75-жин аайлап, санап четтигипкен (39,89 хуу). Тожу, Тере-Хөл, Мөңгүн-Тайга кожууннарда ажил долузу-биле доозулган. Каа-Хем, Барыын-Хемчик кожууннарда дооступ турар. Баш бурунгаар санаашкыннар езугаар кандидат Владимир Путин мурнап турар (91,45 хуу). Геннадий Зюганов дээш соңгукчуларның 3,57 хуузу, Михаил Прохоров дээш—1,61 хуузу, Владимир Жириновский дээш 001,57 хуузу, Сергей Миронов

дээш 1,07 хуузу бадылаан.

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ ӨӨРЕДИГЛИГ

Чоокку Каа-Хем суур. Ленинградский-1 Кызыл хоорайның № 2 соңгулда участоту. Эртенгиниң 9 шак.

Бо участотун соңгулда комиссиязы Россия Федерациязының Президентизиниң соңгулдаларынга шыңгыы белеткенген-дир дээрзин эскердим. Кирип орага-ла, өңүг, чараш портрет чуруктар, лозункыйгырыглар байырланчыг шинчи эскертинип кээр. Оларның аразында бистиң алдарлыг чаңгыс черчурттуувус — тыва эки турачылардан бөгүн аравыста арткан эресидим фронтучу Вера Чүлдүмовна Байлактын Тываның чонун соңгулдаларга идепкейлиг киржиринче кыйгырган сөстөрүн бижээн чуруу дораан каракка илдигип кээр. Вера Чүлдүмовнаның «Мен Владимир Владимирович Путин дээш бадылаар мен!» дээн сөстери та чеже кижиге үлегер болган. Маадырлыг кырган-авага мөгейип чоруур, ону ыдыктап хүндүлээр кижилер бүгү Тывада кайы хөй болгай. Харназыны улгатса-даа, кымдан артык чиик-чаагай, кайгамчык идепкейи өгбевис — аныяк-өскенге езулуг төлөтүг үлегер-дир.

Участот соңгулда комиссиязының даргазы Елена Хунаевнадан сонуургап айтырдым.

— Соңгукчулар кайы хире соңгул тур ирги?

— Бистиң соңгукчуларывыс идепкейлиг соңгул кээп турлар. Ылаңгыя улуг назылыг кижилер чаңчыккан ояар бир дугаарында кээп бадылаарлар-дыр. Шаанда соңгулдаларны эртенгиниң 6 шактан эгелеп бадылаар турган болгаш олар кымны мурнай соңгул өөрөнгөн — деп хоочуннарывыска улуг хүндүткел-биле чугаалады.

Шынап-ла, Ленинградский 1-ниң соңгукчулары уурук-сууруктап кээп, машина-балгаттыг халдып кээп соңгул турар болду.

ЧҮС ХУУ ДЕП БҮЗҮРЭЭР

Кызыл хоорайның Горныйның № 27 соңгулда участоту. № 4 профессионал-техниктиг училище. Кежээкиниң 6 шак.

Мында ындыг-ла кончуг байырланчыг, каракка илдигер хире онзагай чүүлдер-даа чок болду.

Орайтаан, соңгукчу бадылап каапкан деп ындыг эвес, улус-чон ш бадылап турар бол оодар, кыстар үнүп тур олардан сонуургап айты

— Соңгулдага ара

кээп турар-дыр с

аныяктар?

— Чок, бистер эрте

лап каапкан бис, чүге

училищеде өөренип т

ниити чуртталга бажың

тап турар бис, ол мыр

лишениң чанында бол

угбай төпке соңгуур д

бээрге, ыяап-ла паспор

ДЭЭШ 90 ХУУ БАДЫЛААН

Россия күрүнениң баш-
Президент эрге-дужаалче
кордакчы — Россия Федера-
циясының Чыңгыздары В.В.
Путин, Россия Федерациясының
коммунисттик партиясының дарга-
А.А. Зюганов, Россияның либе-
л-демократтыг партиясының
батышы В.В. Жириновский,
«Путин Россия» партиясының
едери С.М. Миронов база аныяк,
хоренгитен миллиардер М.Д.
Рохоров оларның киришкенин
жугучулар шупту билдир. Бо беш
индидаттын аразындан Россия
дерациясының соңгукчулары-
н көвей кезинин үнүн, бүзүре-
н, бадылаашкынын алганы
рунениң эң дээди эрге-дужаалы
президентинин олудунга олурар
эрги Россияның Президент соң-
даларының дугайында феде-
лдыг хоойлужудулгада көр-
ген. Ынчангаш чурттуң Прези-
т соңгукчулары күрүнениң эң
соңгукчулары болганда, соң-
чу бүрүзүндө бедик хамааты
ушту, шын шилилгени кылыр
тедени тургусканы билдингир.
Соңгукчуларга киржири — ха-
атыларның эки туразының хе-
дир. Ынчалза-даа соңгукчулар
чулдалар дугайында хоойлу-
да көрдүнгөн соңгуур болгаш
турар хамааты эргезин
ытлап, политиктиг улуг болууш-
н бодунун үнүн кадары харыы-
ла-дыр. Ынчангаш чурттуң
кыралы база турум, быжыг бай-
лы дээш боттарының хамааты
пэлгеги — бадылаан үнүн бээ-
биле «Баянкольская» соңгулда
астогунга хамааржыр чуртта-
лар оон-моон уурук-сууруктап
геш, соңгулда комиссиязының
кигүннеринден чурттап турар
ези езугаар соңгулда бюлле-
нерин алгаш, тускай аңгылат-
ган кабиналарже киргеш,
ттуң салым-чолун шиитпирлээн
чыгы үеде боттарының мерген
аныын, шын шилилгени кыл-
а, бадылааш, үнүп турарын
ерер аргалыг болдум.
Соңгукчуларның үзел-бодалын
уургал, каш кижиден «Кымны
ш бадыладыңар?» — деп чаң-
айтырыгны салгаш, дараазын-
карыларны алдым.

Кара-оол МОНГУШ: — Ал-
умунун, ажы-төлүмүнүн, ха-дунма
умунун, төрөөн Тывамның моон
гааргы хөгжүлдөзү, амыдырал-
талгазы, салым-чолу кымның

ажыл-чорудулгазы-биле холбажы-
рыл деп айтырыгга шагда-ла чиге
харыыны шилип алган мен. Ол
дээрже Тывамга бодунун партия-
зы-биле дыка хой боттуг ажил-
дарны кылган, ам-даа чаартылга-
ларны кылырынга белен Владимир
Путин дээш үнүмү бердим.

Аянмаа ТҮЛҮШ: — Келир үеге
бүзүрел, амыр-тайбың амыдырал
турда, шупту чүвеге чечектелиш-
кин турары билдингир. Ынчангаш
бистиң Тывавыска аас-кежиктиг
амыдырал-чуртталга, салгалдары-
выска төлөптиг келир үе дээш,
чурттуң Президент болурунга
В.Путин дээш бадыладым.

Владимир ДОНГАК: — Соң-
гулда кампаниязының үезинде
кандидаттарның идип үндүрүп
турар программаларының тезис-
тери-биле таныжып, теле-дамчы-
дылгаларда «Дебаты» дээн ышкаш
дискуссиялыг программаларны
көрүп, деңзигүүрнү кылып турдум.
Орта кедилг кылыпкан чүвези чок
хирезинде, «мен, мен!» дээр-даа
кандидаттарны көрдүм, «базаарда
аас былаашкан чалчык кадайлар
ышкаш» деп чугаа бар ийикпе,
политиктиг «клоун»-даа бар чор-
ду. Шак ыңдыгларны шилип, соңгул
алыр болза, чуртка хамааты дайы-
ны үнүп болурунун айылы бар-
дыр деп сестип олурдум. Ындыг-
ларны, аргалыг болза, эрге-чагыр-
гаже бичи-даа чоокшулаткан
херээ чок. Шак ыңдыг чаңгыс
чонну чурттуң тергиделинче
деткип үндүрүксээр кижилерниң
бары харааданчыг. Ынчалза-даа
бистиң үнүвүс олардан хой, бис
тиилеп каар бис деп быжыг туруш-
биле В. Путинни шилидим.

Айлаң МОНГУШ.

ЧУРТУНУҢ КЕЛИР ҮЕЗИ ДЭЭШ

Кызылдың Чүлдүм №14
участок соңгулда комиссиязынга
12 шак үезинде чеде бээривиске,
участоктан үнүп оорар-даа, олче
кирип турар-даа кижилерниң
хайымы мурнуку соңгукчулардан
артык болду. Участок комиссия-
зының кежигүннеринче бюлле-
тень алыры-биле соңгукчулар
оочурлап алган турарын эскер-
дивис.

— Бо соңгукчуларда чон дыка
идепкейлиг болуп-тур — деп, учас-
ток соңгулда комиссиязының
даргазы **Лариса Алексеевна**

Казакова чугаалады. — Бо ажилды
чаңгыс эвес удаа күүседип тур мен,
мындыг идепкей моон мурнунда
турбаан чүве.

12 шак. Ол үениң түннелин
үндүрдүлөр. Даңгыда 2361 соңгук-
чунун 471-и бадылаан.

— Бо удаада хой болуп-тур —
деп, комиссия кежигүннери база
катап демдегледилер. — Бадылааш-
кын участогунга кээп шыдавас
соңгукчуларже бо эрткен каш шак
дургузунда үш катап үнүшкүн
кылдывыс. Чамдык инвалид,
кырган кижилер келбейн баар
ирги бе деп сезинип, катап-катап
телефоннап долгал турдулар, шак
төнгүжеге чедир каш-даа үнер
боор бис. Ол бүгүден алгаш көөр-
ге, участоктуң соңгукчуларының
хой кезинин бадылаптарынга
чигзиниг чок.

...Келген соңгукчуларның са-
гыш-сеткили сергек, оюн-баш-
тактыг дээрзи көскү чорду. Кижилер-
ниң езулуг байырлал шинчилиг
соңгул турарын көөрге, улуг чурт-
тун, төрөөн булуңунун, чаңгыс чер-
чурттугларының келир үе дээш, ал-
боттарының, ажы-төлүнүн салым-
хуузу дээш улуг политиктиг бо
херекке сеткилиниң ханызындан
киржип турары илдең.

Дангыт ЧЫДЫМ.

ШУПТУ БИР ДЕМ-БИЛЕ!

**Март 4 Россия Федерациязы-
ның Президентизинин соңгул-
даларының хүнүнде, найысылал
Кызылга соңгулда участоктары
аажок идепкейлиг ажилдап
турганын демдеглевестин аргазы
чок. Хоорай иштинге кырында
улуг микрофон салып алган биче-
жек автобустар кудумчуларны
кезий халдып, бүгү чонну соң-
гуурунче диңмиттиг кыйгырып
турган.**

**Дүштекин 2 шак, Спутник
районунун 32 дугаар соңгулда
участогу.** Чоннуң кээп турарының
алыс идепкейли аажок, ажы-
төлүн эдерткен өг-бүлелер, аныяк-
тар, хоочуннар кээп, соңгул-ла
турлар. № 32 дугаар соңгулда
комиссиязының даргазы **Чойгана
Михайловна Монгуштуң** чугаалап
турары-биле алырга, эртенден
дүштекин 2 шакка чедир Спут-
никтин чурттакчы чонунун 63 хуузу
соңгулкан, кежээге чедир 100 хуу
соңгултар дээрзинге кандыг-даа
чигзиниг чок. Бажыңында кээп
шыдавас аары азы кырган улусче
үнүшкүннерни кылып соңгуктан.

Тываның күрүнө университе-

комиссиязының даргазы **Эльвина
Васильевна Бедареваның** меңээ
дыңнатканы-биле алырга, эртенден
дүштекин 3 шакка чедир чоннуң
50 хуузу соңгаан. Кандыг-даа
чурум үрээшкенин демдеглет-
тинмейн турар. Бо соңгукчулар
чурттуң социал-экономикалык бол-
гаш хой-ниити амыдыралынга
кончуг харысалгалыг чугула
болганда, соңгулдада ажилдап
турар органнар база соңгукчулар
аажок харысалгалыг болур
ужурлуг.

№7 дугаарлыг Пролетарский
соңгулда участогунун комиссиязы-
ның даргазы **Людмила Ва-
сильевна Күнчүден** соңгукчулар-
ның каш хуузу соңгаанын айты-
рарымга, ажилдың чай чогуңдан
амдыызында санап четтикпейн
турарын, кижик кылдыр безин
дыңнадып шыдавазын чугаалады.
Мени бичии маналтарын дилээрже,
кезек манап олурдум-даа. Пен-
сионерлер, аныяктар, кижик ортузу
чеде берген хамаатылар шуужуп,
соңгуй каапкаш, үнүп-ле турлар.
Комиссия кежигүннери баш
көдүрер безин чай чок, улусту
хүлээп, демдегледип, эрттирип-ле
турлар. Бир дугаар соңгуур бүрүн
эргезин ажыглап турар чаа 18
харлапкан хамаатыларга тускай
белекчигештерни үлөп турар

болду. Олар улуг чуртталгаже ки-
рип, чурттуң политиктиг болууш-
куннарынга киржир аргалыг бол-
ганынга өөрүп турганы чадапчок
карактарында өөрүшкү чайнаан
соңгул турлар. Кыдыыңга турган
кезек угбайларның аразында
чугаазын дыңнаарымга мындыг
хевирлиг чугаалажып турлар:

— Путин дарга эрте-ле бээр
боор. Кордакчыларның аразында
чаңгыс-ла бүзүрелдиг, чуртту
баштап шыдаар дээрзин езулуг
бүзүрөткен дарга ол-дур.

— Ынчанмай канчаар, тыва
чон шупту бир демниг Путин дарга
дээш соңгуур болгай. Ооң ажи-
лын, Тывага деткимчезин чаңгыс
эвес удаа караавыс-биле көрүп
келдивис.

— Ойт, та, амдыызында бил-
динмес-ле болгай. Даарта бүгү
чүвениң харыызы билдинип келир
боор.

Угбайлар-даа чугаалажып
артып калды. Людмила Васильев-
наның хосталыры-даа берге хире
боорга, үнүп келдим.

Хоорай иштинче кирип кели-
римге, маажым деп чүвези аажок.
Ынчап чорумда-ла, кежээкиниң
4 шак ажа берген. Улусту соңгуу-
рунче кыйгырган автобустарның
алгы-кышкы даажы дыңналыр. №1
школада тургускан 14 дугаар
Чүлдүмский участогунга чеде
бээримге, улус харын мында шала
эвээш. Ынчалза-даа соңгукчулар
үне-кире кылаштакан. Хажыы-
зында садып турар чемниң чаагай
чыды думчукка келир. Соңгуккаш-
ла боор, үнүп чыткан бир аныяк
кижи: «Садып турар чемниң өртээ-
ниң аарын, шывыгыг рынокта
садып турар чемнерниң өртектен-
ринден оранчок аар-дыр» — диди.

Комиссия кежигүннери узун
дургаар олургулапкан, чонну
шалыпкын хүлээп ап тур. Бо үеге
чедир №14 соңгулда участогунда
чоннуң каш хуузу соңгукчанын
сонуургаар дээримге, комиссия
даргазы чай кадында үне берген
диди.

Март 4-те соңгулда участокта-
рында ниити байдал-биле номчук-
чуларны таныштырдым. Бистиң
республиканың чонунун соңгул-
даларга бир дем-биле идепкейлиг
киришкенин демдеглевес аргажок.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

*Чингис СААЯНЫҢ тырттыр-
ган чуруктары.*

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

Мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлөвилелди күүсөдиринге дүүштүр Тыва Республиканың салым-чаянныг аныяктарын деткири-биле түңнелин барымдаалап шаңналдар тыпсыр республика хемчеглеринин 2012 чылда даңзын бадылаарының дугайында

2012 чылдың февраль 8 №30-р Кызыл хоорай

Мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлөвилелдин «Салым-чаянныг аныяктарның күрүне деткимчези» угланышкынын Тыва Республикага күүсөдир сорулга-биле:

1. Мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлөвилелди күүсөдиринге дүүштүр Тыва Республиканың салым-чаянныг аныяктарын деткири-биле түңнелин барымдаалап шаңналдар тыпсыр республика хемчеглеринин 2012 чылда даңзын

бадылаар.

2. Мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлөвилелди күүсөдиринге дүүштүр салым-чаянныг аныяктарын деткири-биле түңнелин барымдаалап шаңналдар тыпсыр муниципалитет хемчеглеринин 2012 чылда даңзын ажылдап кылырын болгаш бадылаарын Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының чагыргалар даргаларына сүмелээр.

3. Бо айтышкыны «Тыва» болгаш «Шын» солуннарда пар
4. Бо айтышкыны күүсөдиринге дүүштүр Тыва Республиканың Канцеляриязының б. Аппарадының социал политика дагзыр.

Тыва Республиканың Чазаргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаргазы 2012 чылдың февраль 8-те №30-р айтышкыны-биле бадылаан

Мурнады хөгжүдөр «Өөредилге» национал төлөвилелди күүсөдиринге дүүштүр Тыва Республиканың салым-чаянныг аныяктарын деткири-биле түңнелин барымдаалап шаңналдар тыпсыр республика хемчеглеринин 2012 чылда даңзын

Хемчеглериниң ады	14-тен 25 харга чедир назылыг бо хемчеглерге киришкеннериниң ниити саны/тиилекчилериниң саны	Организакчызы (удуртукчунуң Ф.А.А. телефону)	Кайы чылдан бээр эрттирип келгенил/эрттирген хемчеглериниң саны	Эрттирери ниң хуусаазы	Харылзажыр кижиге (Ф.А.А., албан-ду телефону)
1	2	3	4	5	6
«Эртем-техниктиг чогаадылга болгаш өөредилге-шинчилел ажыл-чорудулгазы» номинация					
1. Школачылар аразынга республиканың «Келир үеже базым» деп эртем-шинчилел конференциязы	206 киржикчи/75 тиилекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	1987 ч./12	2012 ч. март	Т.Н. Тогочакова—ТР-ниң өөредилге болгаш эртем яамызының оралакчызы, тел. 6-21-97, Т.О. Санчаа—Тыва Республиканың күрүне канцеляриязының б. Аппарадының директору, тел. 2-02-91, 3-81-81.
2. Школачыларның эртемнер аайы-биле республика олимпиадазы	613 киржикчи/75 тиилекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	чыл санында	2012 ч. январь-февраль	Т.Н. Тогочакова—ТР-ниң өөредилге болгаш эртем яамызының оралакчызы, тел. 6-21-97
3. Долгандыр хүрээлелдин аныяк шинчилекчилеринин республика конференция-конкурузу	65 киржикчи/20 шаңнал ээлери	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	1994 ч./14	2012 ч. ноябрь	В.М. Монгуш—ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының эргелел начальниги, тел. 6-16-04
4. 10-11 класстарның өөреникчилеринге республиканың экология-биология олимпиадазы	51 киржикчи/10 шаңнал ээлери	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	2000 ч./10	2012 ч. март	В.Е. Тулина—«Республиканың уругларның эртем-техниктиг чогаадылга болгаш өөредилге албан чериниң директору, тел. 2-89-26
5. Школачылар ортузунга күш-культура талазы-биле «Спорт-интеллект» деп V республика олимпиадазы	200 киржикчи/4 тиилекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	2004 ч./5	2012 ч. апрель-май	В.Х. Тюлюш—«Республиканың элээдилерниң спорт-интеллект» өөредилге албан чериниң директору, тел. 2-18-83
6. Школачыларның «Ада-чурт» деп эртем-практиктиг республика конференциязы	67 киржикчи/18 тиилекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	1992 ч./7	2012 ч. ноябрь	С.Б. Карашпай—«Элээдилерниң туризм-экология» өөредилге албан чериниң директору, тел. 3-35-36
7. Чурт шинчилелиниң талазы-биле школачыларның республика олимпиадазы	45 киржикчи/3 тиилекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	2007 ч./2	2012 ч. март	С.Б. Карашпай—«Элээдилерниң туризм-экология» өөредилге албан чериниң директору, тел. 3-35-36
«Уран чогаадылга» номинация					
8. Республиканың аныяк хөгжүмчүлеринин «Уран чүүлүн чөлээжи» деп конкурс-фестивалы	1600 киржикчилер/200 лауреаттар болгаш дипломантылар	Тыва Республиканың культуразы, сайыт В.О. Донгак, тел. 2-11-77	1997 ч./12	2012 ч. март	Ч.К. Сарыг-Хаа—ТР-ниң Культура яамызының методиктиг төвүнүн директору
9. Республиканың «Студентилер чазы» деп фестивалы	50 киржикчи/3 тиилекчи	ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамызы, сайыт У.С. Ондар, тел. 2-06-64	2007 ч./3	2012 ч. март-апрель	В.М. Монгуш—ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының эргелел начальниги, тел. 6-16-04, А.М. Монгуш—ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамызының начальниги, тел. 2-26-56
10. Республиканың чаштарның болгаш элээдилерниң экран уран чүүлүнүн «Дерсунун дириг коппазы» деп экология фестивалы	30 киржикчи/5 тиилекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59, Максим Мунзук аттыг хөй-ниитинин «Дерсу Узала» чаагай сеткил фондузу	2006 ч./3	2012 ч. апрель	С.М. Мунзук—Максим Мунзук аттыг хөй-ниитинин «Дерсу Узала» чаагай сеткил фондузунун директору, тел. 5-37-89, 89133418910
11. «Чаштар. Техника, Чогаадылга» республика делгелгези	1500 киржикчи/60 тиилекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	2000 ч./10	2012 июнь	Л.Н. Очур—«Республиканың өөреникчилер-техниктиг чогаадылга төвү» албан чериниң директору, тел. 3-16-86, 3-12-92
«Социал ужуру-дузалыг болгаш хөй-ниитичи ажыл-чорудулга» номинация					
12. Уругларның хөй-ниити организацияларының болгаш каттыжышкынының удуртукчуларының «XXI вектин удуртукчузу» республика конкурзу	160 киржикчи/10 шаңнал ээлери	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	2003 ч./7	2012 ч. май	В.М. Монгуш—ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының эргелел начальниги, тел. 6-16-04
13. Аныяктарның болгаш чаштарның хөй-ниити каттыжышкынының аразынга өрт-камгалал спортунга республика маргылдаазы	200 киржикчи/9 тиилекчи	Өртке удур эки тура ниитилелдин Тыва салбыры, өрт-камгалал спортунун федерациязы, Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	1983 ч./8	2012 ч. май	Т.И. Бардукова—Өртке удур эки тура ниитилелдин Тыва салбырының оргилдис начальниги, тел. 42, А.К. Котовщиков—№1 өртке удур килдис начальниги, тел. 2-05-97, В.А. Сарыг—№1 өртке удур килдистин начальнигиниң оралакчызы, тел. 2-05-97, В.М. Монгуш—ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының эргелел начальниги, тел. 6-16-04
14. «Мен—Россияның хамаатызы мен» деп республика акциязы	Уругларның 40 хөй-ниити организациялары/12 шаңнал	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыттың бирги оралакчызы В.О. Ооржак—тел. 6-22-59	2005 ч./5	2012 ч. май	В.М. Монгуш—ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының эргелел начальниги, тел. 6-16-04
15. «Чылдың эки турачызы» деп республика конкурзу	60 киржикчи/3 тиилекчи	ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамызы, сайыт У.С. Ондар, тел. 2-06-64	2009 ч./3	2012 ч. июль-август	В.М. Монгуш—ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының эргелел начальниги, тел. 6-16-04, Монгуш—ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамызының начальниги, тел. 2-26-56
«Профессионал мергежил» номинация					
16. Эге профессионал өөредилгеде өөренип турарларның профессионал мергежилериниң республика олимпиадазы	70 киржикчи/8 шаңнал ээлери	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, профессионал белеткел эргелели, А.С. Ооржак, тел. 2-12-48	1994 ч./14	2012 ч. март-апрель	А.С. Ооржак—Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының профессионал белеткел эргелели, тел. 6-18-49
17. Республиканың «Чылдың башкызы», «Чылдың кижизидикчизи»	25 киржикчи/3 шаңнал ээзи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт	2007 ч./3	2012 ч. апрель	Н. Тогочакова—ТР-ниң өөредилге болгаш эртем яамызының оралакчызы, тел. 6-21-97, С.В. Монгуш—ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызының эргелел начальниги, тел. 6-16-04

ВАЛЕРИЯ КОНЦЕРТИНЧЕ ЧАЛААН

Март 2-де Россияның алдарлыг артизи, сураглыг ыраажы Валерия Тываның В. Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга ачы-дуза концерттерин бараалгаткан. 16 шакта болуп эрткен бир дугаар концертке Каа-Хем кожууннун чурттакчылары болгаш хүндүлүг хоочуннары чалаткан.

Удаа-дараа катап таттынып чер шимчээшкннеринин чок хөлээшкнниг төвүнде болгаш ажи-толге, улуг-даа сагыш-сеткил оожургадып аныктарының талазы-биле онза чыгыш негеттиниң турар. Чыгыш ТР-ниң Чазаның болгаш «Чыгыш үлетпүр» компаниязының директору Руслан Бай-орутун деткимчези-биле сураг-ыраажыны Тываже чалаан. Валерияның бистиң республикага келгени концерттеринден чыг-ган акша-хөреңгини Каа-Хем кожуунун ажи-толгунге Россияның чыгыш лагерьлерининг путе-варын садарынче болгаш чурт-кы чонун амыдырал байдалын кидиринче угландыраар.

Жежээкнин 16 шак. Тываның хөгжүм-шии театрының көрүк-ер олурар залында хостуг олут каанчок, кыдыында турар чер чок. Оон мурнунда чүгле режиссёрдан көрүп турганывис аажыны бистиң театрың сче-визинга көөрү дег онзагай солун кайда боор. Ыраажының хөгжүмчүлери үнүп келгеш, кезек-кеч ойнаан соонда удааанда Валерия боду үнүп келди. Залда чурттакчылар адыш часкап, хайнык-ка сагыш-сеткили-биле ону дин-чир уткуп хүлээп алды. Ыраа-ж мурнунда олурган Каа-Хем ко-жуунун чурттакчыларының берге-де турарын билип турарын

Тываның журналистери парлалга конференциязының соонда Валерия-биле кады чурукка тырттырып алганнар.

оон хөй нациялыг чоннарының культуразының дугайында, эвээш-биче-даа болза, билир турган мен. Тывага кээривиске бисти аажок чылыг-чымчак уткуп хүлээп алды. Барган черивиске чоннун хамаа-рылгазы кандыгыл, концерт база ындыг бедик деңгелге эртер. Си-лерниң черинерде канчаар-даа аажок хүндүлээчел, эвилең-ээлдек, дузааргак, бедик культуралыг, ажи-чон чурттап турар дээрзинге бүзүредивис. Бөгүн көрүп, дың-наанывис каргыраа, хөөмейни со-нуургап, дыңнап ханмадывис. Ын-дыг онзагай үннер кижиниң бодун-дан кээп турарын черле билип ча-дап кагдым. Тывада үш дугаар ки-

жи ынчаар ырлаптар дээрге, шуут кайгадым. Симфониктиг оркестр-ниң ойнааны езулук кижиниң сагыш-сеткилин дигизип, сеткил-хөөнүн сергедиптер-дир. А тыва национал идик-хептиң чаражын сөс-биле чугаалал шыдаас мен. Тыва чон боттарының национал езу-чаңчы-лын сагып, камгалап арттырып алган чон-дур дээрзин көрдүм. Боттарының культуразын, чаңчыл-дарын сагып чорууру дег кайгам-чык, чараш чүүл кайда боор. Тыва-да келгеш, сагыш-сеткилим эң-не бедик хайныгып, сонуургаар чүүл-дерим-не хөй болду. Руслан Байсаров менче дол-гакка Тывада берге байдап бол-

ганын, оон чонун деткип, чоннун ишти-хөңнүн, сүлдө-сүзүүн бедик көдүрүп, чазыктылары-биле кон-цертти эрттирерин сүмелээрге, күзелдир-биле чөпшээрештим. Берге байдалда шупту бир демниг, бот-боттарывис каракажып чоруур ужурулук бис. Сураглыг ыраажы Тываның чо-нунга каң кадыкшылды, аас-ке-жикти, берге байдалда бот-бот-тарың деткижиң чоруурун күзеп, оон соонда база катап ыял-ла бистиң черге чедип кээрин аазаан. Алдынай БАДЫ-ХОО. Чингиз СААЯНЫҢ тырттыр-ган чуруу.

1	2	3	4	5	6
конкурстары		О.Д. Натсак, тел. 6-22-59			Өөредилге яамызының килдис начальниги, тел. 6-16-09
«Аныяк специалист» деп аминияга «Амгы үениң ки-али» деп республика конкурзу	30 өөреникчи/1 тии-лекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	2008 ч.	2012 ч. апрель	Т.О. Санчаа—Тыва Республиканың күрүне лицейи» КАӨА-ның директору, тел.2-02-91, М.Д. Карашпай—ТР-ниң Өөредилге яамызының специализи, 6-18-49
«Аныяк эртемден-2012 ч.» деп спублика конкурзу	40 киржикчи/10 тии-лекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59	2004 ч./6	2011 ч. ноябрьдан—2012 ч. январь	В.О. Ооржак—Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызының сайыдының бирги оралакчызы, тел. 6-22-59
ТР-ниң ИХЯ-ның чанында назы тпестер херектериниң талазы-ле төптүн инспекторларының оффесионал мергежилиниң спублика конкурзу	58 киржикчи/3 тии-лекчи	ТР-ниң Иштики херектер яамызы, сайыттың оралакчызы В.Э. Байкара, тел. 3-27-82	1999 ч.	2012 ч. май	С.Х. Сенги—ТР талазы-биле ИХЯ-ның хөй-ниити милициязының назы четпестер херектериниң талазы-биле салбырларның ажил-чорудулгазын органи-застаар салбырның начальниги
«Хандыкшылдыглар спорту» номинация					
Элээди уругларның болгаш лдарның аразынга ча ада-нга Тыва Республиканың бирги эи дээш маргылдаа	70 киржикчи/3 тиилек-чи, 30/2	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59, ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херекте-риниң талазы-биле яамызы, сайыт У.С. Ондар, тел. 2-06-64	1998 ч./10	2012 ч. февраль	Р.Н. Наважап— ТР-ниң аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле сайыдының бирги оралакчызы, тел. 2-31-21, В.Х. Түлүш—«Республиканың элээдилерниң спорт школазы» өөредилге албан чериниң директору, тел. 2-18-83
Хостуг хүршке Тыва Респуб-каның бирги чери дээш мар-даа	220 киржикчи/12 шаң-нал	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59, ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херек-териниң талазы-биле яамызы, сайыт У.С. Ондар, тел. 2-06-64	2006 ч./3	2012 ч. декабрь	Р.Н. Наважап— ТР-ниң аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле сайыдының бирги оралакчызы, тел. 2-31-21, В.Х. Түлүш—«Республиканың элээдилерниң спорт школазы» өөредилге албан чериниң директору, тел. 2-18-83
Ча адарынга Тыва Респуб-каның чемпионды	50 киржикчи/4 шаңнал	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59, ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херек-териниң талазы-биле яамызы, сайыт У.С. Ондар, тел. 2-06-64	1987 ч./11	2012 ч. январь	Р.Н. Наважап— ТР-ниң аныяктар болгаш спорт херек-териниң талазы-биле сайыдының бирги оралакчызы, тел. 2-31-21
Элээдилерниң болгаш бичии лдарның аразынга бокска ва Республиканың бирги чери маргылдаа	90 киржикчи/11 шаңнал	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59, ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херек-териниң талазы-биле яамызы, сайыт У.С. Ондар, тел. 2-06-64	2005 ч./4	2012 ч. март	В.Х. Түлүш—«Республиканың элээдилерниң спорт школазы» өөредилге албан чериниң директору, тел. 2-18-83
Элээдилерниң аразынга одога Тыва Республиканың ги чери дээш маргылдаа	165 киржикчи/20 тии-лекчи	Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы, сайыт О.Д. Натсак, тел. 6-22-59, ТР-ниң Аныяктар болгаш спорт херекте-риниң талазы-биле яамызы, сайыт У.С. Ондар, тел. 2-06-64	2205 ч./5	2012 ч. декабрь	Р.Н. Наважап— ТР-ниң аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле сайыдының бирги оралакчызы, тел. 2-31-21, В.Х. Түлүш—«Республика-ның элээдилерниң спорт школазы» өөредилге албан чериниң директору, тел. 2-18-83
Эр болгаш херээжен улустун азынга хостуг хүрешке Тыва спубликаның чемпионды	180 киржикчи/10 тии-лекчи	ТР-ниң аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле яамызы, сайыт У.С. Ондар, тел. 2-06-64	2006 ч./4	2012 ч. ноябрь	Р.Н. Наважап— ТР-ниң аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле сайыдының бирги оралакчызы, тел. 2-31-21

ЫДЫКТЫГ БОГДА-КЕГЭЭН ТААЛАЛ БОЛГАН

Шагдан бээр тыва чоннун шажын-чүдүлгезинин дорт удуртукчузу болуп чораан Ыдыктыг Тоску Богда-Кегээн Джебзун-Дамба кудукту марттын 1-де Моолга Дээрже чаларап, таалал болган.

Богда-Кегээн Джебзун-Дамба Будданың үезинде-ле (2500 чыл бурунгаар) кижиге мага-боттук чурттап чораан. Ол Будданың өөреникчилери — өттүр көөр, илби-шидилги махасиддхилеринин бирээзи чораан. Угааны арыг Башкылар каян, каяа чаларап келирин боттары шилип алыр болганындан бир чаяалгазында Төвүтке төрүттүнгөш, төвүт шажынның болгаш төөгүнүн тергенин эртемдени — Таранатха (1575-1634) чораан. Ол хой санныг өөреникчилерлиг чораан. Бир катап ол баштактанып: «Келир назынымда каяа төрүттүнер кижиге боор мен?» — диген. Өөреникчилеринин аразындан моол оол дыка дүргөн туруп келгеш: «Моолга төрүттүнүп көрүңер, Башкы!» деп дилег кылган. Өөреникчилеринин дилээн езугаар Башкы Тушету-хаанның огу Занабазар (Дзанабадзар) кылдыр 1635 чылда төрүттүнүп келген. Ол Башкыны моолдар Бирги Богда-Кегээн деп адай берген. Ийги Богда-Кегээн база моол сооктук кылдыр төрүттүнгөн. Богда-Кегээнден эгелеп Тоску Богда-Кегээнге чедир төвүт кылдыр Башкы төрүттүнүп чораан.

Тоску Богда-Кегээн Джебзун-Дамба кудукту 1932 чылда төвүттүң төвү Лхаса хоорайдан ырак эвеске

төрүттүнгөн турган. 4 харлыг турда Сески Богда-Кегээннин катап төрүттүнгөн чаяалгазы деп билдине берген. 7 харлыындан эгелеп 21 харга чедир Гоман дацанга шажын Өөрединиң шижээдип, 25 харга чедир куйларга саадап чораан. Ол чод деп адаар кедергей күштүг, багай күштер чагырып базар шижээдигинин Башкыны бооп чораан. 1959 чылда Ыдыктыг Далай-Ламаның соондан Индияже чоруй барган турган. Ыдыктыг Богда-Кегээн Башкы Далай-Лама болгаш Панчен-Ламаның соонда үш дугаар дүжүлгениң ээзи болур.

Ыдыктыг Тоску Богда-Кегээн Башкы Тывага 1998, 2003, 2005 чылдарда кээп, Будданың Өөредини тыва чонга хайырлап берген. Ылаңгыя кижиге өлгөн соонда Дываажан ораныңа төрүттүне берип болурунун айызын — Калачакра Өөредини чорутканы — Джебзун-Дамба кудуктунун тыва кижиге кызыгаар чок энерел сеткилин сөннээни болур.

2010 чылда моолдар Ыдыктыг Богда-Кегээнни Моолче чалап аппаргаш, моол шажынның удуртукчузу дүжүлгеге саададып депшиткен турган.

Очаланың хоойлузунга чагырып, Ыдыктыг Башкыныстың Дээрже чаларай бергени чүгле төвүт кижилерге эвес, бүдүн делегейге улуг чидириг болур. Бистерниң, тываларның, талазындан Башкыныстың кызыгаар чок энерел сеткилинге, хензиг-даа болза, харыы кылдыр, хүрээ-хииттерге барып, чула кыпсып, «ОМ МАНИ ПАДМЕ ХУМ» деп таринаны хой-хөй катап номчуурувус чугула болур. Амылыг амытаннарны хилинчек-човуланган адырып алыры-биле Эртине Башкыныс дүргөн-не бистиң аравысче эглип келзин! Тыва черге чурттаксаар күзелин илередип чораан Ыдыктыг Башкыныс энерелдиг, сүзүк-чүдүлгелиг тыва адаиенен чаяалга ап, тыва Башкы кылдыр төрүттүнүп келирин чалбарып дилээлиңер!

С.ДОНГАК,
ЧУДУКЧУ.

2012 чылдың 03.1-де №2-КР/12 аукционнун түңнелдеринин дугайында ОТЧЕТ

2012 чылдың февраль 27-де арга-арыгның өзүмнерин садарының керээлерин чарар эргени садар талазы-биле №2-кр/12 аукционга киржиринин чагыгларының протоколунга үндезилээш база арга-арыгның участоктарын арендаарының керээлерин чарар эргени садар талазы-биле Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агый талазы-биле күрүне комитетинин 2009 чылдың 12.16-да №132 дужаалында бады-

латтынган чурумунга дүүштүр аукцион эгелээринге чедир 1 бижимел чагыг кирген, ону күштүг деп санаан. Садыглажырын күзүүн аукцион киржикчизинден долаа түнүн толээнин бадыткап турар документилерин алган, ол дугайында медээни аукционга киржиринин чагыгларын хүлээп алганының 2012 чылдың февраль 27-де протоколунда айыткан.

А/ч №	Турар чери		Кварталдың тускайлаан черинин №	Ылаштың хемчээли (куб.)		Породазы	Шөлү (га) чылда	Ажылгалдың чөпшээрэн хевир	Аукц. ед-ың өртээ (рубль-биле)	Долааның түнү (рубль-биле)
	Лесничество	Лесничествонун участогу		Шупту	Оон иштинде турдуг ыяжы					
1.	Каа-Хем	Кунгуртуг	216/17	7500		Л	82	Ылаш белет-кели 1 чыл	36450,0	36450,0
		Шупту:		7500			82		36450,0	36450,0

Аукционну болбаан деп санаан, чүге дээрже чагыглар киреринин хуусаазы доозулугжеге чедир №1 аукцион единицаныңа чүге чаңгыс чагыг кирген. Арга-арыгның өзүмнерин садып алырының садарының керээлерин аукцион единицаныңа эге

өртээ-биле он хонуктун дургузунда (2012 чылдың март 12-ге чедир) аукционнун организакчызы-биле (ТР-ниң Арга-арыг күркему-биле) чарарын аукционнун кара чаңгыс киржикчизинге саналдаан.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим, ынак ачавыс, кады чурттаан эжиниң быжыг чоленгижи Эрес-оол Улан-оолович ЭРЕНДЕЙНИ соолгү оруунче үдешкен ачавыстың кады төрээнеринге, ырак-чооктан келген төрелдеривиске, эш-өөрүңге, кожаларывиска, чонувуска, ачавысты соолгү орукче үдежи, моральдыг, материалдыг дузаны чедиргеннерге черге чедир мөгейбишаан, четтиргенивисти илереттивис.

Өөнүн ишти, уруглары, уйнуктары.

Бистиң эргим, ынак ачавыс, хой санныг уйнуктарының ынак кырган-ачазы, кады чурттаан эжиниң быжыг чоленгижи, күш-ажылдың хоочуну Боранак Иванович ЭРЕКСЕН 65 харлыында хенертен аараанының уржуундан чырык черден, ынак эжинден, ажы-төлүндөн, хадунмаларындан, чонундан кезээ мөңгедэ чарлып чоруткан.

ШЫН Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редактор—2-19-87, тел. факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;
КИЛДИСТЕР: нийтиел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, кодээ ажил-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.
Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 9030. Чагыг 26. Номерни парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш масс коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирь регионнар аразының девискээр эргелиги «Шын» солунну 2004 чылдың 14-те эде бүрүткээн.
Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары регионнар туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары бол өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар

Юбилейиңер-биле!

Оолдарым авазы, эргим кижим Долаана Даңгаев март 8-те 45 харлаар юбилейинге уткуштур база Херээженнер хүнү—Март 8-биле байыр чедирип, одуругларны бараалгаттывыс:

Частың болгаш ынакшылдың
Чаагай хүнү—марттын 8-те
Чаяаттынып төрүттүнгөн
Чаражымга, эргимимге,
Чалтанчыглар—оолдарым авазыңга
Өртемчейде бүгү-ле бар кежиктерни,
Өөрүшкүнү, кадыкшылды күзеп тур бис!

Өөнүн ээзи,

КОНКУРСТУ ЧАРЛААН

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем Тыва Республиканың эге профессионал өөредилгезинин Аксы суурда №9 профессионал училище» күрүненин өөредилге албан черинин директорунун хостуг албан-д ээлээринин конкурсузун чарлап тур.

Албан-дужаалды ээлээринче кордакчыга негелдел профессионал эртем; шииттирип чорбааны, өөредилге тал удуртур ажилдарга стажы 3 чылдан эвээш эвези.

Конкурс комиссиязынга киирер документилер:

- хууда билдиришкини;
- бодунун долдурганы болгаш адын салганы анкета хемчээлдиг 2 фото-чурукту;
- долчу намдарын;
- Россия Федерациязының хамаатызының пасп. нотариуска бадыткаан хоолгазын;
- күш-ажыл дептеринин, профессионал билиинин, мед. бедиткенин болгаш (азы) эртем чадазының (эртем доктааткан чурум езугаар бадыткаан хоолгаларын);
- медицина шынзылгазын (№86/у майык);
- ыяап-ла медицина камгаладылгазының камга. херечилелин хоолгазын;

■ РФ-тин девискээринде чурттап турар черинде органынга хамаатыны учетка тургусканының дуг. херечилелдин хоолгазын;

■ орулгаларының дугайында, өңчү-хорөңгизинин болга. хорөңги байдалдыг хүлээлгелеринин дугайында 2009 чылда те РФ-тин Президентизинин №559 Чарлы-биле до. тургускан майык езугаар долдурган медээлерни;

■ шериг учедунун документилерин—шериг албан-хү. лиглерге.

Конкурса киржирин күзүүн хамааты өске-даа докумен. (характеристиканы, сүме бижикти, үнелелди, хүндүлүг а. класс албан-дужаалын, дипломаттыг чадазын, шеригниң эргезин тывысканының, күрүне шаңналдары-биле шаңнатк. болгаш өске-даа чүүлдерин дугайында) киирер эргелиг.

Документилерни хүлээп алыр чер: Тыва Республиканың дилге болгаш эртем яамызы, кабинет №223, 216, телефон (Калинин кудумчузу, 16, 2 каът).

Документилерни хүлээп алыр үези: бо чарлалды п. хүнден 30 хонук дургузунда ажил хүннеринде болгаш шактарында.

Күш чок деп санаар

2005 чылдың июнь 13-те Мугур-Аксы №1 школазын дооск. дугайында Лана Седип-ооловна САЙЫН-МААДЫРНЫҢ тывыскан Б №3803427 аттестаттың читкенин барымдаалааш, о чок деп санаар.

Бодалдар д

Хой-ле чүүлдерлиг эве. нү берип турар кижиге бай.

Дываажан ораның бергеш, аңаа кадайың рашпайн баар болзум менээ дываажан ораны б.

Дже. Угаанныг кижиге чан.

Франк. Кижиниң күш-ажылы д. байлак чок.

Ше